

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

SURXON VOHASI TOQCHILARINING URUG'-AYMOQ TUZILMASI VA ETNOMADANIY ALOQALARI

Rahmonov Muhammad Habibullo o'g'li

Termiz davlat universiteti, o'qituvchi (PhD).

e-mail: muhammad19940208@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6635-0659>

Annotatsiya.

Maqolada Surxon vohasida istiqomat qilgan toqchi qavmining etnik tarkibi, urug'-aymoq tuzilmasi va an'anaviy ijtimoiy munosabatlari tarixiy-etnologik jihatdan tahlil qilinadi. Tarixiy-etnografik manbalar va dala tadqiqotlari materiallari asosida toqchilarning hududiy joylashuvi, ichki etnik guruhlari, qarindoshlik tizimi hamda boshqa etnik jamoalar bilan aloqalari o'rganiladi. Shuningdek, migratsiya, quda-andachilik, til va xo'jalik munosabatlarining etnomadaniy integratsiya jarayonlariga ta'siri yoritiladi.

Kalit so'zlar: toqchilar, Surxon vohasi, etnik tarkib, urug'-aymoq, etnik identifikatsiya, qatag'on, chig'atoy, qarluq, qarindoshlik, etnomadaniy aloqalar.

РОДОПЛЕМЕННАЯ СТРУКТУРА И ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ ТОКЧИ СУРХАНСКОГО ОАЗИСА

Рахмонов Мухаммад Хабибулло угли

Термезский государственный университет, преподаватель (PhD).

Аннотация.

В статье с историко-этнологической точки зрения анализируются этнический состав, родоплеменная структура и традиционные социальные отношения общности токчи, проживавшей в Сурханском оазисе. На основе историко-этнографических источников и материалов полевых исследований изучаются территориальное расселение токчи, их внутренние этнические группы, система родственных связей, а также взаимоотношения с другими этническими общностями. Кроме того, освещается влияние миграционных процессов, брачно-родственных связей, языковых и хозяйственных отношений на процессы этнокультурной интеграции.

Ключевые слова: токчи, Сурханский оазис, этнический состав, родоплеменная структура, этническая идентификация, катаган, чагатай, карлук, родственные связи, этнокультурные связи.

CLAN AND TRIBAL STRUCTURE AND ETHNOCULTURAL RELATIONS OF THE TOQCHI PEOPLE OF THE SURKHAN OASIS

Rahmonov Muhammad Habibullo o'g'li

Termez State University, Lecturer (PhD).

Abstract.

This article presents a historical and ethnological analysis of the ethnic composition, clan and tribal structure, and traditional social relations of the Toqchi community that inhabited the Surkhan Oasis. Drawing on historical and ethnographic sources and field research materials, the study examines the territorial distribution of the Toqchi, their internal ethnic groups, kinship system, and relations with other ethnic communities. Furthermore, it explores the influence of migration, marital and kinship ties, linguistic interactions, and economic relations on the processes of ethnocultural integration.

Keywords: Toqchi, Surkhan Oasis, ethnic composition, clan and tribal structure, ethnic identification, Qataghan, Chagatai, Karluk, kinship, ethnocultural relations.

Kirish. Markaziy Osiyo xalqlarining etnik tarixini o'rganishda mahalliy qavmlar, urug'-aymoq birlashmalari va ularning ijtimoiy munosabatlari muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Chunki mintaqadagi etnik jarayonlar uzoq tarixiy davr mobaynida turli aholi guruhlarning o'zaro aloqalari, migratsiyalar, xo'jalik munosabatlari, siyosiy o'zgarishlar hamda madaniy ta'sirlar natijasida shakllangan. Bu jarayonlarda ayrim etnik nomlar saqlanib qolgan, boshqalari esa o'z mazmunini o'zgartirgan yoki kengroq etnik birliklar tarkibida davom etgan.

Janubiy O'zbekiston, xususan, Surxon vohasi ana shunday murakkab etnik jarayonlar kechgan tarixiy-etnografik hududlardan biridir. Bu yerda uzoq vaqt davomida turkiy va eroniy tilli aholi guruhlari, o'troq dehqonlar, chorvador jamoalar hamda turli davrlarda ko'chib kelgan aholi vakillari o'zaro qo'shnichilik munosabatlarida yashaganlar. Natijada vohada xo'jalik mashg'ulotlari, til, urf-odatlar, qarindoshlik munosabatlari va mahalliy o'zlikni anglash shakllarining o'ziga xos uyg'unligi yuzaga kelgan.

Surxon vohasi etnik tarkibida tarixan o'z nomi va mahalliy an'alarini saqlab kelgan guruhlardan biri toqchilar hisoblanadi. Tarixiy-etnografik adabiyotlarda mazkur etnik nom toqchi, taxchi, tagchi shakllarida uchraydi. Ushbu

atamaning tog'li hududlarda yashovchi aholi bilan bog'liq talqini keng tarqalgan bo'lsa-da, uning tarixiy mazmuni faqat geografik joylashuv bilan cheklanmaydi. Mahalliy etnik identifikatsiya, qarindoshlik xotirasi, xo'jalik ixtisoslashuvi va boshqa jamoalar bilan munosabatlar toqchi nomining ijtimoiy mazmunini shakllantirgan.

B.X. Karmishevaning 1976-yilda nashr etilgan «Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана» monografiyasi Janubiy O'zbekiston va Tojikiston hududlarining etnik tarixiga bag'ishlangan fundamental tadqiqotlardan biridir [1]. Unda aholi guruhlarining joylashuvi, etnik tasnifi, tarixiy migratsiyalari hamda mahalliy etnomadaniy aloqalari tahlil qilingan.

Akademik K. Shoniyozevning «O'zbek xalqining shakllanish jarayoni» monografiyasida o'zbek xalqining etnogenezi turli tarixiy-etnik komponentlarning o'zaro aloqalari asosida yoritilgan [2]. Mazkur yondashuv vohadagi qarluq, qatag'on, barlos, chig'atoy va boshqa nomlar bilan bog'liq tarixiy jarayonlarni kengroq etnik shakllanish doirasida o'rganishga imkon beradi.

Xorijiy etnologik adabiyotlarda ham etnik birliklarni faqat bir ajdoddan kelib chiqish yoki o'zgarmas madaniy belgilar bilan izohlash yetarli emasligi ta'kidlanadi. Xususan, Fredrik Bart etnik guruhlarini tahlil qilishda ular o'rtasidagi ijtimoiy chegaralar va o'zaro munosabatlarning ahamiyatini asoslab bergan [3]. Piter Finke esa Markaziy Osiyoda tarixiy etnik nomlar, mahalliy mansublik va zamonaviy etnik identifikatsiya o'rtasidagi bog'liqlik murakkab xususiyatga ega ekanini ko'rsatadi [4].

Ushbu ilmiy qarashlardan kelib chiqib, toqchilarni faqat alohida urug'lar yig'indisi yoki qadimdan o'zgarmas tarkibga ega etnik birlik sifatida emas, balki tarixiy jarayonlar ta'sirida shakllangan, ichki tarkibi va ijtimoiy aloqalari turlicha bo'lgan mahalliy etnomadaniy jamoalar doirasida o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Maqolada asosiy e'tibor XIX asr oxiri – XX asrning birinchi choragidagi etnik va ijtimoiy munosabatlarga qaratilib, zarur o'rinlarda ularning oldingi tarixiy bosqichlari hamda keyingi davrlarda saqlangan an'analar qiyosiy ko'rib chiqiladi.

2. TADQIQOT MATERIALLARI VA METODLARI

Mazkur tadqiqot tarixiy-etnografik manbalar, ilmiy adabiyotlar va dissertatsiya tadqiqoti doirasida to'plangan materiallarning tahliliy umumlashtirilishiga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy manbaviy bazasini B.X. Karmishevaning Janubiy O'zbekiston va Tojikiston aholisining etnik tarixiga bag'ishlangan monografiyasi, K. Shoniyozevning o'zbek xalqi etnogenezigina oid asari, etnik identifikatsiya va ijtimoiy chegaralar masalasini o'rgangan zamonaviy etnologik tadqiqotlar tashkil etadi.

Mazkur tadqiqotning manbaviy asosini tarixiy-etnografik asarlar, mahalliy aholi vakillari bilan o'tkazilgan og'zaki suhbatlar, dala kuzatuvlari hamda ilmiy adabiyotlarda keltirilgan ma'lumotlar tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida Boysun, Sherobod, Denov, Sariosiyo va Oltinsoy hududlaridagi toqchi qavmining etnik tarkibi, urug'-aymoq tuzilmasi, hududiy joylashuvi, qarindoshlik munosabatlari va etnomadaniy aloqalariga oid ma'lumotlar tarixiy-qiyosiy hamda etnografik tahlil usullari asosida o'rganildi [8].

3. TADQIQOT NATIJALARI

Toqchilarning etnik xususiyatlarini o'rganishda dastlab ularning nomlanishi va mahalliy ijtimoiy tasnifdagi o'rnini aniqlash muhimdir. Chunki bir etnik nom turli davrlarda geografik, genealogik va madaniy mansublikni ifodalashi mumkin.

Tarixiy-etnografik adabiyotlarda toqchi yoki tagchi atamasi, odatda, tog'li hududlarda istiqomat qiluvchi aholi bilan bog'lanadi. Mazkur talqin aholining yashash muhiti bilan etnik nomlanish o'rtasidagi munosabatni ko'rsatadi. Biroq tog'li hududda istiqomat qilishning o'zi barcha toqchilarning yagona ajdoddan kelib chiqqanligini isbotlamaydi.

Mahalliy aholi tomonidan dala-etnografik tadqiqotlarda toqchilarni urug' emas, balki qavm sifatida talqin qilish taklif etilgan. Bu yondashuvning asosiy dalili toqchi nomi ostida bir nechta urug', avlod va mahalliy guruhlarining qayd etilganligidir [8]. Etnologik jihatdan urug' odatda umumiy ajdod haqidagi genealogik tasavvurga asoslangan qarindoshlik birligini anglatadi, qavm atamasi ayrim mahalliy an'analarda o'zaro qarindosh, madaniy yoki hududiy aloqalarga ega kengroq jamoani ifodalashi mumkin. Shunga qaramay, bu tushunchalarning tarixiy va mahalliy qo'llanishi doimo bir xil bo'lmagan.

Shu sababli mazkur tadqiqotda «toqchi qavmi» tushunchasi bir-biri bilan tarixiy, genealogik va madaniy aloqalari mavjud bo'lgan mahalliy guruhlarini ifodalovchi tahliliy kategoriya sifatida ishlatiladi.

Toqchi nomining qatag'on, turk yoki chig'atoy kabi boshqa etnik nomlar bilan yonma-yon uchrashi ham muhim ahamiyatga ega. Bu holat bitta kishining yoki mahalliy jamoaning bir vaqtning o'zida bir necha darajadagi mansublikni — qavm, urug', mahalliy jamoa va kengroq etnik birlik bilan bog'liq identifikatsiyani — saqlashi mumkinligini ko'rsatadi. Demak, toqchilarning ichki tarkibini tahlil qilishda barcha tarixiy nomlarni bir xil darajadagi genealogik birlik sifatida emas, ularning muayyan kontekstdagi mazmuni bilan bog'liq holda baholash zarur.

Toqchilarning tarixiy joylashuvi Surxon vohasining turli tabiiy-geografik zonalarini qamrab olgan. Ularning muhim qismi tog'li va tog'oldi hududlarda, daryo vodiylari va buloqlar atrofida joylashgan qishloqlarda istiqomat qilgan. Tarixiy-etnografik materiallarda Boysun, Sherobod, Denov, Sariosiyo va ularga tutash hududlarda toqchi nomi bilan bog'liq aholi jamoalari qayd etiladi. Dala-etnografik tadqiqotlarda ayniqsa Machay, Kentala, Qizilnavr, Ko'mirchi, Ko'ksoy, Darband, Poshxurt, Xatak, Alachopon, Sangardak, Toqchiyon va boshqa manzillar tilga olingan [8].

Mazkur joylashuv xususiyatlari toqchilarning faqat bitta ixcham hududda emas, balki o'zaro iqtisodiy va madaniy aloqalar bilan bog'langan bir necha mahalliy makonda yashaganini ko'rsatadi.

Boysun va Sherobod hududlari. Machaydaryo havzasi, Ko'hitang tog'lariga tutash qishloqlar va Boysun atrofidagi manzillarda toqchilar qatag'on, chig'atoy va boshqa mahalliy jamoalar bilan yonma-yon istiqomat qilganliklari haqidagi ma'lumotlar mavjud. Mazkur hududlar toqchilarning tarixiy-etnografik geografiyasida muhim o'rin tutadi.

Sangardak va yuqori Surxon havzasi. Bu hududlarda toqchi nomi bilan bog'liq guruhlar o'zbek va tojik tilli aholi bilan

yaqin munosabatda bo'lgan. Changloq, Bog'cha va Sangardak atrofidagi aholi tarkibiga oid materiallar mahalliy jamoalarning til va etnik mansublik jihatidan murakkab tuzilishga ega bo'lganini ko'rsatadi.

Denov va To'palang havzasi. Denov atrofidagi Sino, Jatta va To'palangdaryoga tutash qishloqlar bilan bog'liq ma'lumotlarda toqchilar va barlos, qarluiq, chig'atoy kabi nomlar uchraydi. Bu holat hududdagi etnomadaniy aloqalarni o'rganishda ahamiyatga ega.

Oltinsoy va unga tutash hududlar. Qarluiq, barlos, kaltatoy va boshqa guruhlarining mahalliy etnik muhitda qayd etilishi toqchilarning tarixini kengroq mintaqaviy etnik jarayonlardan ajratib tahlil qilish mumkin emasligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, toqchilarning joylashuvi muayyan geografik muhitga moslashish bilan bir qatorda, tarixiy migratsiyalar, qarindoshlik aloqalari va xo'jalik munosabatlarining natijasi sifatida shakllangan.

Toqchilarning an'anaviy ijtimoiy tuzilmasida urug', avlod, aymoq va mahalliy qarindoshlik jamoalari muhim o'rin tutgan. Ushbu birliklar jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning tashkil etilishi, oilaviy aloqalar, yer-suvdan foydalanish va mahalliy hamkorlik shakllarida namoyon bo'lgan. Dala-etnografik tadqiqotlarda toqchi nomi bilan bog'liq bir qancha mahalliy guruhlar qayd etiladi. Jumladan, qatag'on bilan aloqador jamoalar doirasida chubosh, almaxat, qorapoycha, isbilmas, norbadal, ko'ksoy va boshqa nomlar uchraydi.

Bu nomlarning barchasini bir xil genealogik darajadagi urug' deb baholash mumkin emas. Ayrimlari yirikroq etnik birlashmaga oid nom bo'lsa, boshqalari mahalliy avlod, qarindoshlik tarmog'i yoki ma'lum qishloq bilan bog'liq identifikatsiyani anglatgan bo'lishi mumkin.

Alachopon toqchilari misolida urug'-aymoq tarkibi. Dala-etnografik tadqiqotlarda Boysun tumanining Alachopon qishlog'ida Ayat, Asmamat, Tashaat va To'mir nomlari bilan ataluvchi mahalliy qarindoshlik guruhlari qayd etilgan [8]. Ayat guruhiga oid og'zaki ma'lumotlarda Boqi, Sulaymon, Yormat va Xo'ja mergan kabi ajdodlar nomlari saqlangan. Bunday genealogik xotira ayrim guruhlarining o'z kelib chiqishini muayyan shaxslar bilan bog'lash an'anasini ko'rsatadi. Asmamat, Tashaat va To'mir guruhlari bilan bog'liq ma'lumotlarda esa chorvachilik, dehqonchilik, suv xo'jaligi va mahalliy boshqaruv faoliyatiga oid xotiralar uchraydi. Bu ma'lumotlar urug'-aymoq jamoalari xo'jalik va ijtimoiy faoliyatda ham muayyan ahamiyat kasb etganidan dalolat beradi. Mahalliy avlodlarning shakllanishini faqat qon-qarindoshlik bilan izohlash yetarli emas. Bir qishloq yoki mahallada uzoq vaqt davomida yashash, o'zaro nikoh, jamoaviy mehnat va xo'jalik manfaatlari ham qarindoshlik guruhlarining mustahkamlanishiga ta'sir ko'rsatgan bo'lishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, toqchilarning urug'-aymoq tuzilmasi quyidagi uch asosiy ijtimoiy vazifani bajargan, deb talqin qilish mumkin.

Birinchidan, genealogik xotirani saqlagan va jamoa a'zolarining kelib chiqish haqidagi tasavvurlarini mustahkamlagan.

Ikkinchidan, o'zaro yordam, marosimlar va kundalik xo'jalik faoliyatidagi hamkorlik uchun ijtimoiy asos yaratgan.

Uchinchidan, nikoh va quda-andachilik aloqalari orqali mahalliy jamoalar o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir ko'rsatgan.

Mazkur vazifalar tarixiy-etnografik materiallardan kelib chiqadigan tahliliy umumlashtirish bo'lib, ularning har birini aniq qishloq va davr kesimida qo'shimcha dalillar bilan tekshirish muhimdir.

Toqchilarning etnik tarixidagi muhim masalalardan biri ularning qatag'on nomi bilan bog'liq aloqalaridir. Ayrim tarixiy-etnografik tasniflarda toqchilar qatag'onlar bilan birgalikda qayd etilgan bo'lsa, boshqa materiallarda ularning alohida mahalliy xususiyatlari ko'rsatilgan [1; 8]. Toqchi-qatag'on atamasining mavjudligi ikki nom o'rtasida tarixiy aloqalar bo'lganini ko'rsatishi mumkin. Biroq bu barcha toqchilar qatag'onlarning bevosita bir genealogik tarmog'i bo'lgan degan qat'iy xulosani anglatmaydi. Mahalliy og'zaki rivoyatlarda ayrim toqchi-qatag'on guruhlarining ajdodlari Shimoliy Afg'onistonning Balx, Qunduz yoki Darayi Yusuf hududlaridan ko'chib kelganligi ta'kidlanadi. Xususan, Qizilnavr bilan bog'liq rivoyatda Afg'onistondan ko'chib kelgan qirq yigit haqidagi ma'lumot uchraydi [8]. Bunday rivoyatlar tarixiy-etnologik jihatdan muhim bo'lib, ular mahalliy jamoalarning kelib chiqish haqidagi tasavvurlarini, migratsiya xotirasini va ajdodlar bilan bog'liq ramziy qarashlarini aks ettiradi.

Toqchilarning etnomadaniy xususiyatlarini belgilovchi omillar orasida til, xo'jalik faoliyati va yashash muhitining o'zaro aloqasi muhim ahamiyatga ega.

Bu holat etnik nom bilan til mansubligi o'rtasida har doim bir xil va qat'iy moslik bo'lavermasligini anglatadi. Muayyan etnik nomni saqlagan guruh uzoq davom etgan til aloqalari natijasida boshqa mahalliy til yoki shevadan foydalanishi mumkin.

Xo'jalik faoliyatida esa tog'li muhit, yaylovlar, daryo va buloqlarning mavjudligi muhim o'rin tutgan. Toqchilar bilan bog'liq tarixiy-etnografik materiallarda chorvachilik, dehqonchilik, konchilik, yog'och va ko'mir tayyorlash hamda suv tegirmonlaridan foydalanish amaliyotlari qayd etilgan [1; 8]. Tabiiy-geografik sharoit xo'jalik faoliyati uchun imkoniyat va cheklovlar yaratgan bo'lsa-da, jamoaning etnik tarkibi yoki ijtimoiy tuzilmasini yagona omil sifatida belgilab bermagan. Aholining xo'jalik ko'nikmalari tarixiy tajriba, qo'shni jamoalar bilan iqtisodiy aloqalar va mahalliy ishlab chiqarish ehtiyojlari bilan ham bog'liq bo'lgan.

Bu jihatdan toqchilarning tarixiy-madaniy xususiyatlari hudud, til, xo'jalik va qarindoshlik munosabatlari kesishgan ijtimoiy makonda shakllangan, deb baholash mumkin.

4. MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari toqchilarning urug'-aymoq tuzilmasi va etnomadaniy aloqalarini faqat genealogik yondashuv asosida tushuntirish yetarli emasligini ko'rsatadi.

Birinchi navbatda, toqchi nomining tarixiy mazmuni va mahalliy qo'llanishi turlicha ekaniga e'tibor qaratish zarur. Ba'zi manbalarda mazkur nom qatag'on kabi yirikroq etnik birlik bilan bog'liq holda ishlatilsa, boshqa materiallarda

toqchilar alohida mahalliy jamoa sifatida qayd etiladi. Bu holat tarixiy-etnografik tasnifning murakkabligini anglatadi.

B.X. Karmishevaning ilmiy yondashuvida etnik nomlar, aholi joylashuvi, til va xo'jalik faoliyati o'zaro bog'liq holda o'rganiladi [1]. Mazkur yondashuv toqchilarning shakllanishiga oid turli qarashlarni bir-biriga qarshi qo'yishdan ko'ra, ularning qaysi tarixiy davr va mahalliy muhitga tegishli ekanini aniqlash zarurligini ko'rsatadi.

Ikkinchidan, toqchilarning urug'-aymoq tarkibini tahlil qilishda turli nomlarning ijtimoiy vazifalarini farqlash muhimdir. Ayat, Asmamat, Tashaat va To'mir singari mahalliy avlod nomlari bilan qarluq, barlos yoki qatag'on kabi tarixiy-etnik atamalar bir xil tasnifiy darajada emas. Ularning biri mahalliy genealogik birlikni ifodalashi, boshqasi esa kengroq etnik yoki tarixiy-siyosiy mansublik bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Uchinchidan, toqchilar va qo'shni jamoalar o'rtasidagi munosabatlarda madaniy yaqinlashuv bilan mahalliy o'zlikni saqlash jarayonlari bir vaqtda yuz bergan bo'lishi mumkin. Buni tushuntirishda F. Bart tomonidan ishlab chiqilgan etnik chegaralar haqidagi yondashuv muhim nazariy imkoniyat yaratadi [3]. Unga ko'ra, etnik guruhlar o'rtasidagi munosabatlarning mavjudligi ularning ijtimoiy farqlari mutlaqo yo'qolishini anglatmaydi.

Toqchilar misolida ham qo'shnichilik, turli guruhlar o'rtasidagi nikoh, umumiy xo'jalik faoliyati va til aloqalari bilan bir qatorda, alohida avlod nomlari, genealogik xotira va mahalliy mansublik shakllarining saqlanganligi kuzatiladi.

To'rtinchidan, etnik identifikatsiyani tarixan o'zgaraydigan hodisa sifatida baholash to'g'ri emas. P. Finke va B. Hiernanning tadqiqotlari Markaziy Osiyoda etnik mansublikning tarixiy va ijtimoiy kontekstga bog'liqligini ko'rsatadi [4; 6]. Bu fikr toqchi nomining mahalliy, tarixiy hamda kengroq milliy identifikatsiya bilan munosabatlarini tahlil qilishda qo'llanishi mumkin.

Beshinchidan, toqchilarning migratsiya haqidagi xotiralari etnik tarixni o'rganishda alohida ahamiyatga ega. Balx, Qunduz va boshqa hududlardan kelib chiqish haqidagi rivoyatlar mahalliy jamoalarda ajdodlar makoniga oid qarashlar mavjudligini ko'rsatadi. Biroq og'zaki xotira bilan tarixiy hodisaning hujjatli tasdig'i bir xil ilmiy dalil emas. Shu bois bunday rivoyatlar mustaqil etnografik manba sifatida saqlanishi, ularning tarixiy ishonchligi esa qo'shimcha ravishda tekshirilishi zarur.

Oltinchidan, XX asr boshidagi etnik ro'yxatlar va keyingi milliy identifikatsiya jarayonlarini talqin etishda mahalliy etnik nomlarning ma'muriy tasniflar ta'sirida o'zgarishi mumkinligini hisobga olish lozim. Etnik mansublikning bu kabi murakkab jihatlari zamonaviy tadqiqotlarda ham alohida muammo sifatida ko'rib chiqiladi [5-7].

Mazkur maqolaning asosiy tahliliy natijasi shundan iboratki, toqchilarning urug'-aymoq tuzilmasi va etnomadaniy aloqalarini genealogik xotira, hududiy mansublik, xo'jalik hamkorligi va etnik identifikatsiyaning tarixiy o'zgarishlari o'rtasidagi bog'liqlik orqali tushuntirish mumkin.

Shu bilan birga, maqolada foydalanilgan materiallarning ayrim cheklovlari mavjud. Jumladan, toqchi guruhlarining aniq demografik soni, mahalliy urug'lar genealogiyasining davriy ketma-ketligi hamda ayrim migratsiya rivoyatlarining tarixiy sanalari qo'shimcha arxiv va dala-etnografik tekshiruvlarni talab qiladi.

Bunday tekshiruvlar amalga oshirilishi toqchilarning etnik tarixiga doir mavjud ilmiy tasavvurlarni yanada aniqlashtirishga yordam beradi.

5. XULOSA

Surxon vohasidagi toqchilarning etnik tarkibi, urug'-aymoq tuzilmasi va an'anaviy ijtimoiy aloqalarini o'rganish mintaqadagi etnomadaniy jarayonlarning murakkab va ko'p qatlamli xususiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

- Toqchi nomi tarixiy-etnografik manbalarda tog'li hududlarda istiqomat qilgan aholi bilan bog'liq ravishda qayd etilgan. Shu bilan birga, mazkur nomning mahalliy qo'llanishi tarixiy sharoit, qarindoshlik va boshqa jamoalar bilan aloqalarga qarab turlicha mazmun kasb etgan.
- Toqchilarning ichki ijtimoiy tuzilmasi bir necha darajadagi genealogik va mahalliy mansublik birliklaridan iborat bo'lgan. Urug'-aymoq nomlari qarindoshlik xotirasini saqlash, o'zaro hamkorlik va ijtimoiy aloqalarni tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etgan.
- Toqchilarning Boysun, Sherobod, Denov, Sariosiyo va boshqa hududlardagi joylashuvi ularning tarixiy rivojlanishi turli mahalliy etnik guruhlar bilan o'zaro aloqalar sharoitida kechganini ko'rsatadi.
- Qarindoshlik, quda-andachilik, xo'jalik hamkorligi, til va madaniy aloqalar toqchilarning boshqa mahalliy jamoalar bilan yaqinlashuviga ta'sir ko'rsatgan. Bunda etnomadaniy integratsiya mahalliy o'zlikni saqlash bilan birgalikda kechishi mumkin bo'lgan.

Surxon vohasi toqchilarining urug'-aymoq tuzilmasi va etnomadaniy aloqalari mintaqadagi etnik jarayonlar, an'anaviy ijtimoiy munosabatlar va mahalliy madaniy xususiyatlarning tarixiy rivojlanishini o'rganishda muhim ilmiy ahamiyatga ega. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarni arxiv hujjatlari, etnografik ekspeditsiyalar, genealogik ma'lumotlar va mahalliy og'zaki xotiralar bilan boyitish voqea aholisining etnik tarixini yanada chuqurroq yoritishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Кармышева Б. Х. Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана (по этнографическим данным). – Москва: Наука, 1976. – URL: <https://archive.nyu.edu/handle/2451/39969>.
2. Shoniyo'zov K. O'zbek xalqining shakllanish jarayoni. – Toshkent: Sharq, 2001. – URL: <https://library.tiame.uz/resources/01HPGXP70CZENF8C6GWQS6TKBZ>.
3. Barth F. (ed.). Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference. – Bergen: Universitetsforlaget, 1969. – URL: <https://search.worldcat.org/title/Ethnic-groups-and-boundaries-%3A-the-social-organization-of-culture-difference/oclc/643549918>.

4. Finke P. Ethnicity of Turkic Central Asia // Oxford Research Encyclopedia of Asian History. – 2018. – DOI: 10.1093/acrefore/9780190277727.013.56.
5. Askarov M. An Overview of Categories of Identity in the Late XIX – Early XX Centuries on the Territory of Modern Uzbekistan // Journal of History. – 2019. – Vol. 95, № 4. – P. 4–14. – DOI: 10.26577/JH-2019-4-h1
6. Hierman B. Central Asian Ethnicity Compared: Evaluating the Contemporary Social Salience of Uzbek Identity in Kyrgyzstan and Tajikistan // Europe-Asia Studies. – 2015. – Vol. 67, № 4. – P. 519–539. – DOI: 10.1080/09668136.2015.1034562.
7. Brubaker R. Ethnicity without Groups. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004.
8. Rahmonov M. Surxon vohasi toqchi qavmining etnomadaniy jarayonlarga ta'siri: tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – 07.00.07 – Etnografiya, etnologiya va antropologiya. – 2026.